

УДК 351.88

Я. В. ЧЕРНЯТЕВИЧ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ГЕОЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Досліджено сутність геоekonomіки, розглянуто такі основні геоekonomічні атрибути, як геоekonomічний простір, геоekonomічний атлас, геоekonomічна війна та пам'ять, геоekonomічна рента. Проаналізовано вплив зазначених геоekonomічних атрибутів на економічну безпеку держави.

Ключові слова: геоekonomіка, геоekonomічні атрибути, національна економічна безпека

The essence of geoeconomy is examined in the article. The basic attributes of geoeconomy such as geoeconomic space, geoeconomic atlas, geoeconomic war and remembrance, and geoeconomic rent are defined in the article as well. The analysis of influence of given attributes on the economic security is shown.

Key words: geoeconomy, geoeconomic attributes, national economic security.

На початку ХХІ ст. переосмислюються всі проблеми сутності людини, людського життя, глобальні проблеми екології та світового господарства, міжнародної та національної безпеки. Відбувається філософський пошук співвідношення між прагненням суспільств зберегтися в статичному стані і прагненням безмежно розвиватися, не відстаючи від динамічного розвитку світової цивілізації.

Підлягають переосмисленню і проблеми розробки та імплементації ефективної стратегії національної безпеки, визначення геополітичних і геоekonomічних пріоритетів, національних інтересів сучасної держави. Розв'язання зазначених проблем становлять запоруку успішної національно-політичної еволюції.

Ця обставина й визначає зв'язок загальної проблеми з найбільш важливими науковими та практичними завданнями дослідження проблем забезпечення економічної безпеки України в умовах, коли геоekonomіка владно диктує світу свої правила гри на міжнародній арені.

Проблема розуміння сутності геоekonomіки є актуальною на сучасному етапі дослідження економічних явищ. Цим пояснюється широкий інтерес міжнародної спільноти до розуміння сутності геоekonomіки, опанування основних принципів її функціонування. Зокрема, серед зарубіжних учених різні аспекти геоekonomіки та її складових елементів досліджували Е. Люттвак, К. Жан, П. Савона, Е. Кочетов, М. Пивоварова, О. Неклеса [2]. Українська економічна думка представлена працями В. Лупацького, В. Дергачова [3]. Однак напрацювання більшості з цих науковців присвячено дослідженню сутності геоekonomіки, а в сучасних умовах важливим є дослідження впливу геоekonomіки на забезпечення економічної безпеки держави [4; 5].

Ключові аспекти сутності та основні напрями забезпечення економічної безпеки досліджували такі представники наукової спільноти, як О. Бандурка, В. Геєць, В. Духов,

М. Єрмошенко, Б. Кваснюк, В. Кириленко, В. Микитенко, В. Мунтіян, А. Сухоруков, М. Шевченко [6] та ін. У роботах цих дослідників викладено загальні та часткові питання щодо дослідження економічної безпеки держави. Однак досить неоднозначно виглядає питання дослідження впливу сучасних гео економічних процесів на забезпечення економічної безпеки держави. Тому в частині не вирішених раніше завдань вважаємо за необхідне дослідити, яким чином окремі складові (атрибути) гео економіки впливають на національну економічну безпеку.

Метою статті є розгляд концептуальних аспектів теоретичного визначення сутності гео економіки та забезпечення економічної безпеки держави в умовах домінування гео економічної парадигми міжнародних відносин. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: розглянути сутність гео економіки як економічного явища, виокремити ключові атрибути гео економіки, проаналізувати, яким чином кожен з них впливає на економічну безпеку держави.

Поняття “гео економіка” з’явилося в 80 – 90 рр. ХХ ст. завдяки консультанту Ради національної безпеки та Державного департаменту США Едварду Люттваку. Гео економіка як наука базується на міждисциплінарному підході, на межі економіки, політології, географії, соціології тощо. У предметі гео економіки розглядаються декілька аспектів, що поєднують низку питань з економічної історії, економічної географії, світової економіки, конфліктології, теорії систем управління тощо. Унаслідок цього різні науковців дають даному явищу різні визначення. Так, Е. Кочетов гео економіку розуміє як концепцію зовнішньоекономічної стратегії і формування зовнішньоекономічних доктрин [5].

Український дослідник В. Дергачов наводить такі визначення: 1) наука про технології досягнення державної могутності переважно економічним шляхом під дією зовнішніх і внутрішніх викликів; 2) наука про гео економічні війни, коли йде боротьба без використання військової сили за вигідне регіональне розміщення (ринки сировини та збуту продукції, транспортні коридори) у світовому господарстві [3]. Спільним у цих авторів є те, що вони прямо чи опосередковано розуміння сутності гео економіки виводять в площину національної безпеки, оскільки і формування зовнішньоекономічної стратегії, і визначення напрямів досягнення державної могутності, і боротьба та захист від гео економічних війн в тій чи іншій мірі визначають напрями забезпечення національної економічної безпеки більшості держав світу.

В економічній літературі є низка публікацій, які розглядають гео економіку як сучасну геополітику, що визначає світогосподарську інтеграцію держав і створення конкурентоздатних регіональних умов господарювання в умовах глобалізації. Однак поряд з тим є і такі праці, що гео економіку вважають похідною від геополітики. Так, Е. Люттвак зазначав, що це різні наукові дисципліни. Якщо геополітика робить акцент на використання військової сили для досягнення зовнішньополітичних цілей, то гео економіка досягає цих цілей за допомогою економічних методів.

Виникнення гео економіки пов’язують з такими факторами:

1) посилення взаємозалежності в економічному та політичному житті, створення різноманітних мереж. Розвиток телекомунікацій, інтенсифікація потоків, зокрема “нематеріальних” таких як, інформація, капітали, що призвели до “зникнення географії”. Простір і час перестав відігравати вирішальну роль.

Економіка стала більш мобільною;

2) падіння комуністичної системи, що призвело до зміни в пріоритетах та напрямках розвитку різних країн світу;

3) наявність різноманітних учасників економічного життя: держав, міжнародних організацій і недержавних інститутів тощо. Такі суб'єкти в сучасних умовах здійснюють дестабілізуючий вплив на функціонування держав світу, що і вивчає геоekonomіка [2].

Геоekonomіка вивчає низку важливих питань сучасності. Серед них виокремлюють: а) географічний фактор впливу на економічні процеси, кліматичні та ландшафтні особливості на специфіку господарювання; б) рух від військово-політичних конфліктів у бік економічних, т.з. економічних війн; в) політику та стратегію підвищення конкурентоздатності держави в умовах глобалізації економіки; г) злиття політики та економіки у сфері міжнародних відносин, формування системи стратегічної взаємодії та основ глобального управління; д) зміни в системі світового поділу праці, появу та вдосконалення різних видів економічної діяльності.

Будь-яка економічна система включена до світового процесу виробництва товарів та послуг і розподілу світового доходу, оскільки вона є складовою світового геоekonomічного простору. Даний простір визначається наявністю певних геоekonomічних атрибутів. Формування таких атрибутів залежить від глобалізації світового простору, тобто від стирання межі між внутрішньою і зовнішньою політикою і економізацією політики.

Це проявляється за такими напрямками:

1. Поява та активне функціонування великих корпорацій, так званих ТНК, які в процесі виробництва виходять за національні межі, зменшуючи вплив політичних кордонів на виробничі можливості.

2. Світовий прибуток як елемент геоekonomіки формується за національними межами, тому стратегічним орієнтиром для національної економіки на світовій господарській арені є боротьба за доступ до формування і перерозподілу світового прибутку.

3. Роль держави в умовах набуття особливого статусу геоekonomічних потоків у кредитно-фінансовій, виробничій, соціально-економічній та інших сферах трансформується внаслідок делегування реалізації національних інтересів транснаціональним компаніям (ТНК), що діють на території країни.

4. Основні операції здійснюються не на світовому ринку, а на геоekonomічному атласі світу, у тому числі на його національній частині з використанням геоekonomічних технологій.

Різні вчені по-різному визначають основні геоekonomічні атрибути, тобто ті характерні ознаки, що визначають вектори формування геоekonomічного напрямку дослідження загальносвітових аспектів розвитку сучасної цивілізації. Тому видається за необхідне систематизувати ці погляди та виокремити ті атрибути, що, на нашу думку, є ключовими в сфері забезпечення національної економічної безпеки.

Першим геоekonomічним атрибутом є геоekonomічний простір і полюси світу. На думку В. Дергачова, на початку ХХІ ст. у світі функціонує геоekonomічний простір, основу якого сформували три основні геоekonomічні полюси:

1. Північноамериканський (Сполучені Штати Америки);

2. Західноєвропейський (Об'єднана Європа);

3. Азіатсько-Тихоокеанський регіон, в якому варто окремо виділити Відроджений Китай та Японію.

Кожний з цих полюсів має свою ідеологію формування. Північноамериканський полюс є зразком вільного підприємництва, Західноєвропейський – прикладом економічної інтеграції в межах єдиної цивілізації, Азіатсько-Тихоокеанський демонструє вмiле використання західних технологій в поєднанні з місцевими соціокультурними традиціями. Між цими полюсами постійно відбувається цивілізаційний діалог і протиборство [3].

Формування геоекономічного простору в напрямі вказаних полюсів для більшості країн світу означає певні можливості та загрози. Можливості виникають за умов відносної близькості до центру цих полюсів, унаслідок чого такі географічні регіони стають центрами науково-технічного прогресу, запровадження інновацій, надходження інвестицій тощо. Загрози ж, навпаки, проявляються в технологічній відсталості окремих регіонів, що віддалені від геоекономічних полюсів світу, в експлуатації населення та ресурсів у процесі виробництва.

Другий геоекономічний атрибут – геоекономічний атлас. Автором геоекономічного атласу є Е. Кочетов. Геоекономічний атлас – це багаторівнева високорухлива міжанклавна і міждержавна система, виграш в якій визначається, по-перше, здатністю швидко адаптуватися до її вимог і змін й інтегруватися в неї; по-друге, володінням передовими інтелектуальними, інформаційними і комунікаційними можливостями. Освоєння цієї системи дозволяє вести стратегічну операцію в геоекономічному просторі. Для вирішення стратегічних завдань і ухвалення відповідних рішень потрібна інтерпретація геоекономічного простору, зручна для складання електронної версії геоекономічного атласу, у тому числі і його національної частини. Тому геоекономічний атлас має складатись з таких сторінок: комп'ютерна версія політичної карти світу (з відображенням зон впливу, центрів впливу, багатополосності світу, стратегічних осей і політичних альянсів); ресурсні сторінки атласу: енергетична, сировинна, трудових ресурсів і тощо; сторінка фінансових потоків – геофінанси; відображення військової сторінки, на якій буде відображено співвідношення між військово-стратегічними альянсами, угрупованнями тощо); комунікаційна сторінка – система стратегічних комунікацій; екологічна сторінка з нанесеними зонами підвищеної техногенної небезпеки (техногенні катастрофи) тощо.

Створення геоекономічного атласу для країни дає можливість наповнити його інформаційно, тим самим чітко визначити перспективи держави у різних сферах суспільного життя, означити загрози національній безпеці, в тому числі економічній, сформулювати національні економічні інтереси та пріоритети розвитку.

Третім геоекономічним атрибутом ми вважаємо геоекономічні війни, тобто нанесення шкоди (збитків) невійськовими методами відповідно до спланованої стратегії в геоекономічному просторі з використанням високих геоекономічних технологій [1; 6–8]. Це ретельно виважена стратегія нейтралізації або “підриву” сил конкурента економічним шляхом. Будь-яка національна економіка може стати жертвою геоекономічного нападу, тому важливо знати технологію ведення подібних війн, їх стратегічні прийоми та методи.

Для геоекономічних війн характерними є такі ознаки:

- 1) особливості: “невидимість”, відсутність руйнувань;
- 2) стратегія: “непрямих дій”;
- 3) зброя: високі геоекономічні, геофінансові інформаційні та інші технології;
- 4) мета: отримання національного доходу суперника, недопущення його до розподілу світового доходу;
- 5) злочини: маргіналізація країн, населення, доведення їх до статусу “вигнанців” [4].

Геоекономічні війни сучасності характеризуються невидимістю їх ведення, вони можуть здійснюватись за допомогою різноманітних економічних методів без фізичного знищення воюючих сторін. За таких умов іноді досить складно визначити, чи дійсно певна економічна система стала об’єктом геоекономічної війни. Тому органи державної влади повинні здійснювати контроль, проводити моніторинг зовнішньоекономічних подій та економічної ситуації, здійснювати аналіз зазначених подій, чітко та оперативно визначати загрози, що можуть певним чином негативно впливати на національну економічну безпеку держави.

Наявність геоекономічних війн у світовому просторі, на думку, Е. Кочетова, сприяють необхідності створення геоекономічного трибуналу – міжнародної судової колегії, що має виконувати судову функцію щодо розгляду справ про геоекономічну агресію. Така міжнародна структура має стати міжнародною організацією у зв’язку з переходом світової політики на геоекономічні пріоритети. Основними цілями геоекономічного трибуналу мають стати: створення загальних принципів і критеріїв господарських взаємовідносин, за якими чітко будуть визначатись геоекономічні напади, введення та обґрунтування категоріально-понятійного апарату; розгляд скарг стосовно ведення геоекономічних війн; прийняття рішень у справах, які можна класифікувати, як геоекономічні війни [4].

Наступним геоекономічним атрибутом можна вважати геоекономічну пам’ять – систему відтермінованих зобов’язань та незатребованої спадкоємності національних інтересів.

Геоекономічний простір володіє стійкою геоекономічною пам’яттю. Так, досить суперечливим і непростим видається питання стосовно всіх економічних боргів світу держав, що вже не існують. У сучасних умовах такі борги можуть стати одним з аргументів стосовно впливу на процеси прийняття певних економічних і політичних рішень. Як геоекономічну пам’ять можна використовувати інформацію про допомогу одних держав іншим (це може бути допомога на повоєнну відбудову, допомога на розвиток інфраструктури, на провєння певних реформ тощо), документи про зобов’язання у здійсненні тих чи інших дій. Наявність такої інформації та зобов’язань здатні в майбутньому визначати напрями формування геоекономічних векторів розвитку людства.

Ще один геоекономічний атрибут, який необхідно розглянути, є геоекономічна рента як основне джерело світового доходу та системного прибутку в просторі. Рента – це вид доходу, що не пов’язаний з підприємницькою діяльністю, регулярно отримується з капіталу, землі, майна. Геоекономічна рента створюється на за рахунок специфічності розміщення та неоднорідності соціального часу.

Геоекономічна рента здебільшого створюється в т. з. “світових містах”, що розміщені на перетині багатовимірною комунікаційного простору, створюють

високу енергетику руху не лише торгового, промислового та фінансового капіталу, а й обороту інформації, знань, ідей.

Пріоритетний розвиток відбувається в центрах, що розміщені на перетині багатьох вимірів (політичного, економічного, інформаційного, фінансового тощо). Такими центрами (кіберпортами) сьогодні можна назвати: Нью-Йорк, Чикаго, Сан-Франциско, Париж, Лондон, Франкфурт-на-Майні, Токіо, Гонконг, Сінгапур тощо. Ці міста глобалізації фінансів, менеджменту, технологічних інновацій акумулюють прями іноземні інвестиції та притягують висококваліфіковані кадри [3].

Наявність такого міста на території певної країни не означає високого рівня забезпечення економічної безпеки держави. Іноді такі міста за допомогою акумулювання та розподілу гео економічної ренти створюють серйозні загрози функціонуванню національній економічній системі, оскільки вони здатні утримувати до 25 % національного доходу.

Проведений науковий аналіз дає можливість зробити певні висновки. Все більшої актуальності в сучасних умовах глобалізаційного розвитку набуває відносно молода наука гео економіка. Утвердження даної наукової дисципліни відбувається в умовах серйозних глобалізаційних зрушень, що несуть нові виклики та загрози функціонуванню національним економічним системам. За таких умов виникає необхідність ґрунтовного перегляду наявних механізмів реагування на глобальні виклики в економічній сфері. Характерні ознаки гео економіки провідні науковці називають гео економічними атрибутами.

Кожна країна має побудувати власну модель гео економічного розвитку, в якій важливе місце буде відводитись питанням економічної безпеки держави. Ці питання є особливо актуальними на відрізку розбудови національної економіки, входження її в гео економічний простір. Для багатьох національних економічних систем ця небезпека особливо велика, оскільки пов'язана з одночасною їх трансформацією, побудовою їх зовнішньо- та внутрішньоекономічних моделей, включення в інтернаціоналізований виробничий процес. Саме в таких умовах кожна національна економіка має розробити власний гео економічний атлас з нанесенням на нього національних гео економічних інтересів, зон впливу тощо.

У перспективі подальших розвідок можливим є дослідження особливостей функціонування гео економіки в Україні, специфіки реалізації вищезазначених основних гео економічних атрибутів. Для того щоб стати конкурентною державою в центрі Європи, Україна повинна вибудувати таку гео економічну модель розвитку, яка б відповідала новітнім викликам, потребам, тенденціям і можливостям розвитку сучасної світогосподарської системи та забезпечення національної, в тому числі й економічної, безпеки.

Література:

1. *Абрамов В. І.* Використання воєнної сили як інструменту глобального менеджменту / В. І. Абрамов, М. М. Шевченко // Труды академії. – 2006. – № 66. – С. 271–276.
2. *Геополитика и геоэкономика.* – Режим доступу : http://www.democracy.ru/library/misk/introduction_in_geopolitics/page6.html
3. *Дергачев В.* Геоэкономика (Современная геополитика) : [учебник для вузов] /

В. Г. Дергачев. – К. : ВИРА-Р, 2002. – 512 с.

4. *Кочетов Э.* Газовая проблема: это только начало – мир “вломился” в геоэкономическую парадигму развития (глобальная безопасность и “новая” ответственность). – Э. Г. Кочетов. – Режим доступа : <http://www.hse.ru/org/persons/4005649>

5. *Кочетов Э. Г.* Геоэкономика. Освоение мирового экономического пространства / Э. Г. Кочетов. – М. : БЕК, 1999. – 512 с.

6. *Шевченко М. М.* Геоекономічні та інформаційні війни в структурі постіндустріальної цивілізації / М. М. Шевченко // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр. – К., 2008. – Вип. 80. – Ч. 1. – С. 142–146.

7. *Шевченко М. М.* Методологічні засади аналізу міждержавного протиборства / М. М. Шевченко // Нова парадигма. – 2007. – Вип. 68. – С. 125–133.

8. *Шевченко М. М.* Пошуки “нової раціональності у воєнно-політичному контексті” / М. М. Шевченко // Sententiae. – 2004. – № 1. – С. 357–363.

Надійшла до редколегії 04.01.2011 р.